

Zanedbání povinné výživy (kriminologická studie)

Несоблюдение обязанности содержания
(Криминалогический этюд)

Die Nichterfüllung der Unterhaltungspflicht
(Eine kriminologische Studie)

ADOLF DOLENSKÝ

ÚVODNÍ POZNÁMKA

V tomto časopise v č. 2 z r. 1964 vyšla juristická část mé monografie o neplnění povinné výživy, dnes již zcela rozebraná. Pro nedostatek místa nebylo možno tehdy publikovat celou práci, čímž se ztratil jeden její charakteristický rys, totiž snaha o komplexní pohled na celou problematiku. Když se mi nyní opět naskytla příležitost publikovat v tomto časopise, vrátil jsem se ke své monografii a vybral jsem z ní partii o stavu kriminality.

Hlavním důvodem pro tuto volbu mi bylo, že prací tohoto druhu vyšlo u nás dosud málo. Kromě toho bych chtěl aspoň dodatečně doplnit dříve otištěnou stať tím, co její recenzenti postrádali. Jeden recenzent při této příležitosti zdůraznil, že dřívější praxe utajování statistiky o zločinnosti brání rozvoji kriminologického bádání.¹⁾ Druhý recenzent z NSR napsal, že kriminologická partie patrně nebyla otištěna z politických důvodů.²⁾

Poznámka cizího recenzenta je výmluvným dokladem toho, jak nevhodně působilo utajování dat o zločinnosti. Vyvolává pochopitelnou nedůvěru k tvrzení o nižším stavu zločinnosti ve srovnání s kapitalistickými zeměmi. Přitom jsme byli nedůslední. Uveřejňovali jsme některá pro nás nepříznivá data a skrývali příznivá. Utajovali jsme absolutní čísla, ale publikovali celková relativní čísla na 100 000 obyvatelů zároveň s absolutním počtem obyvatelů. Nevím, do jaké míry se podařilo utajit zločinnost před nepovolanými osobami, ale jistě jsme ji do značné míry utajili sami před sebou. Nyní je tato éra za námi, ale její důsledky budeme ještě delší dobu pociťovat.

Je mi milou povinností poděkovat všem pracovníkům justice a prokura-

¹⁾ J. Nezkusil, Právník č. 4/1965, str. 387.

²⁾ E. Schmied, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft č. 2/1967, str. 146.

tury, kteří mi s velkou ochotou poskytli přístup k těmto datům. Autor, který nemůže sáhnout po publikovaných materiálech a musí shledávat své údaje po úřadech, cítí se vždy v roli prosebníka, který zdržuje orgány statistiky od jejich vlastní práce a může proto jejich ochoty využít jen s určitou mírou. Omluvou mu snad může být, že teprve zpracování prvotních statistických dat je dovršením té rozsáhlé mravenčí práce, jež začíná vyplňováním statistického listu po skončení každé trestní věci.

1. METODY ZKOUMÁNÍ ZLOČINNOSTI

Uvedu napřed podklady, z nichž tato studie čerpá.

Vcelku jsou dost omezené, a to jednak objektivním stavem naší soudní statistiky, jednak osobními možnostmi. Mám však za to, že i studie podniknutá se skrovnými prostředky může být užitečná jako jakási sonda. Materiál bylo možno rozhojnit zejména celostátními daty za léta 1964–1966 a dále bylo možno si vyžádat strojové zpracování prvotních materiálů justiční statistiky. Nepokládal jsem to však za účelné. Kladlo by to určité nároky na vzácný čas strojové stanice a tato námaha by nebyla úměrná zlepšení výsledku. Ostatně kriminologická práce podnikaná jednotlivcem nutně má jiný charakter než práce, kterou konají instituce vybavené rozsáhlým aparátem.

Soudní statistiky ministerstva spravedlnosti i generální prokuratury vykazují odsouzení pro trestný čin podle § 213 tr. zák. samostatně. Celkový počet odsouzení možno sledovat zpět na ministerstvu spravedlnosti až do roku 1951 na generální prokuratuře až do roku 1956.

Vyhodnocení, ba vůbec vyhledání soudních statistik za léta 1948–1951 naráží na značné potíže; pro rok 1949 chybí celostátní údaje. Od roku 1948 se neuveřejňují soudní statistiky. Co je však horšího, prvotní materiály nebyly ani pro vnitřní potřebu soustavně zpracovávány. Přitom však počet evidovaných znaků byl rozšířen a zaznamenáván od roku 1950 na děrných štítcích. Naštěstí byl právě trestný čin zanedbání povinné výživy předmětem resortního průzkumu, který shromáždil četná data z ročníku 1957 i některá starší.

Teprve v poslední době došlo k podstatnému zlepšení tohoto stavu. Jednak byl k 1. 4. 1964 a k 1. 7. 1966 rozšířen počet evidovaných znaků, zlepšena jejich skladba a učiněn pokus o meziresortní sjednocení statistiky, jednak — a to je ještě důležitější — začíná soustavné zpracovávání a v roce 1963 vychází první justiční statistická ročenka, obsahující část trestní; pokračování však zatím není v dohledu.

A tak mnohé z té obrovské záslužné práce tisíců lidí vyplňujících téměř po dvacet let statistická hlášení je dnes utajeno, ne snad pro administrativní zákaz, nýbrž pro praktické potíže; neboť není zatím sil a prostředků — nejen u jednotlivce, ale ani u institucí — k tomu, aby se prvotní materiály za minulá léta zpracovaly do použitelné podoby.

Jednou z forem, v nichž ministerstvo spravedlnosti od nedávné doby

zaznamenává zločinnost, jsou tzv. *souhrnné statistické listy*. Jsou vedeny podle soudů a senátů a lze v nich najít základní údaje o každém jednotlivém případě. Spojují masovost celostátní statistiky s konkretizací výběrového šetření. Pro toto pojednání jsem ze souhrnných statistických listů čerpal málo, neboť přece jen nejdou do takových podrobností, které jsem pro tuto práci potřeboval (rodinné a výdělečné poměry, přesná data o neplnění, příčiny zločinnosti aj.).

Výběrové šetření k tomuto pojednání se opírá zhruba o stopadesát konkrétních případů z různých okresů z Prahy a z Ostravska, i ze zemědělského venkova. Zčásti jsem tyto případy poznal studiem spisů³⁾, zčásti jsem je převzal z průzkumu ministerstva spravedlnosti, z evidence rozhodnutí, z dokumentace diplomových prací aj. Výběrové šetření sloužilo ke studiu rozmanité sociální skutečnosti, forem trestné činnosti, právní problematiky apod. Nebylo konáno za tím účelem, aby se tím získala dílčí statistika pro určitý okres nebo kraj. Proto výběr spisů, o něž se opírám, netvoří žádný ucelený časový, ani místní úsek.

Pro důkladnější statistické rozpracování je to poměrně malý počet. Protože se však problematika právní a sociální opakuje velmi stereotypně, domnívám se, že to pro naše účely stačí. Ostatně důkladnější zpracování by bylo nemožné nebo velmi nesnadné také proto, že ani trestní spis namnoze neobsahuje všechny potřebné okolnosti nebo ne s potřebnou přesností.

K rozboru soudní statistiky bychom potřebovali některé srovnatelné demografické údaje (zejména členění obyvatelstva podle třídní příslušnosti, provedené podle stejných hledisek), souhrnné údaje o agendě poručenských a opatrovnických soudů aj. Lépe jsme na tom od roku 1955, kdy máme propracovanější statistiku ve věcech nezletilých dětí.

Úplnější výsledky než zkoumání skončených věcí dává výběrové šetření (anketa) formou dotazníku pro věci nově napadlé. V takové anketě lze si předem určit jednotná hlediska a u každého případu vyšetřit odpovědi na všechny sledované otázky. Anketa ovšem vyžaduje určitý aparát spolupracovníků praxe, který jsem neměl k dispozici. Proto takové ankety nebylo použito. Čerpám však z *vlastní ankety* jiného druhu. Četným pracovníkům praxe, soudcům, prokurátorům, pracovníkům orgánů péče o mládež, orgánů nápravných zařízení ministerstva vnitra aj. jsem kladl připravené otázky. Odpovědi, vyjadřující jejich bohaté zkušenosti, byly velmi poučné a upozorňovaly též na konkrétní případy, zasluhující pozornosti.

Na základě těchto velmi skrovných pramenů se nyní pokusím podat obraz zločinnosti na úseku zanedbání povinné výživy na území ČSSR, zejména podrobněji od roku 1945 až po nejnovější dobu.

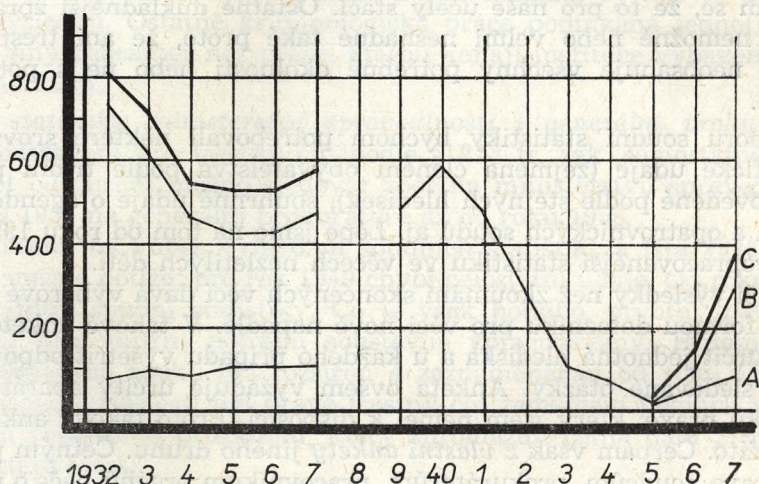
³⁾ U několika jsem se dokonce účastnil rozhodování jako soudce.

2. VÝVOJ ZLOČINNOSTI NA ÚZEMÍ ČSSR

Graf č. I ukazuje přehledně hlavní údaje za dobu 1932 až 1947, graf č. II za dobu 1951 až 1967. V období, jež nás nejvíce zajímá, je vývoj zjevné zločinnosti charakterizován od roku 1945 resp. od roku 1953 do roku 1958 rychlým vzestupem a od roku 1958 do roku 1962 pozvolným poklesem, v poslední době opět růstem. Tato základní linie je porušena dvěma jednorázovými poklesy, a to v roce 1957 a 1960. Oba letopočty nám připomínají amnestie; nabízí se nám tím snadné vysvětlení nižších údajů za tato léta. Věc však není tak jednoduchá, neboť amnestie z roku 1957 se na zanedbání povinné výživy nevztahovala. Soustavný pokles v poslední době bychom mohli uvádět v souvislost s mimosoudním vyřizováním věcí, avšak průzkum praxe tomu odporuje. Víme, že na úseku zanedbání povinné výživy bylo takto vyřízeno jen mizivé procento případů. Bude tedy třeba pečlivěji probrat jednotlivé okolnosti a vlivy, jež během zkou-

GRAF I

*Osoby starší 18 let pravomocně odsouzené
pro přestupek zák. č. 4/1931 Sb.*

Legenda:

A = Slovensko (resp. i Zakarpatská Ukrajina)

B = české kraje

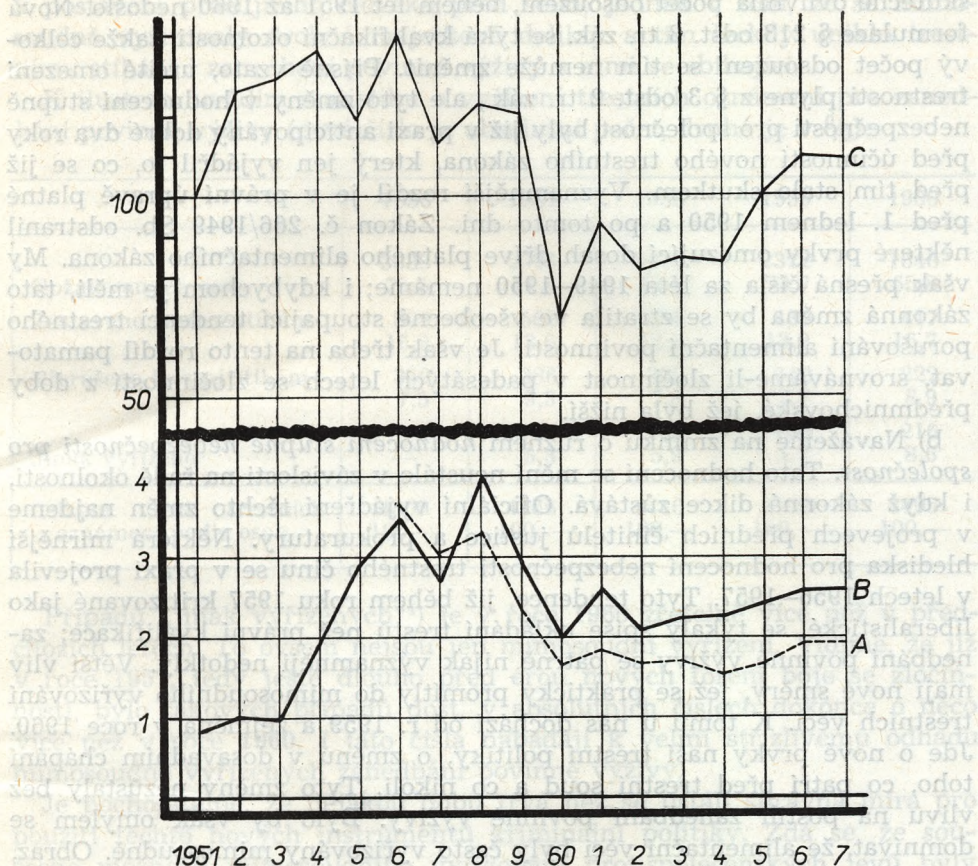
C = celá republika

Čísla označující vodorovnou síť znamenají absolutní počty

	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
A	75	96	82	105	103	106	.	.
B	735	617	463	423	424	471	.	481
C	810	713	545	528	527	577	.	x
	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947
A	.	.	.	.	.	11	48	81
B	583	474	281	105	70	16	91	289
C	x	x	x	x	x	27	139	370

GRAF II

*Trestné činy podle § 213 tr. zák. 1961 (resp. § 210 tr. zák. 1950)
pravomocně odsouzené v ČSSR*

Legenda:

- A = počet obžalovaných osob (nikoli trestných činů)
 B = počet odsouzených trestných činů zanedbání povinné výživy (jako trestné činy hlavní i vedlejší)
 C = počet všech trestných činů, přestupků a provinění, odsouzených čs. soudy

Čísla označující vodorovnou síť znamenají absolutní počty v tisících

	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958
A						3 639	2 996	3 279
B	814	1 011	976	1 928	2 914	3 487	2 677	3 992
C	100 060	126 507	129 078	136 275	118 910	139 902	113 108	123 029

	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967
A	2 322	1 640	1 826	1 648	1 686	1 515	1 665	1 921	1 915
B	2 914	1 990	2 589	2 051	2 229	2 228	2 408	2 569	2 578
C	120 392	69 184	93 193	81 328	84 669	83 455	100 842	109 694	108 822

maného období působily, abychom se přiblížili obrazu zločinnosti skutečné.

a) K *takové změně zákonné úpravy zanedbání povinné výživy*, která by skutečně ovlivnila počet odsouzení, během let 1951 až 1960 nedošlo. Nová formulace § 213 odst. 3 tr. zák. se týká kvalifikační okolnosti, takže celkový počet odsouzení se tím nemůže změnit. Přísně vzato, určité omezení trestnosti plyne z § 3 odst. 2 tr. zák., ale tyto změny v hodnocení stupně nebezpečnosti pro společnost byly již v praxi anticipovány dobré dva roky před účinností nového trestního zákona, který jen vyjádřil to, co se již před tím stalo skutkem. Významnější rozdíl je v právní úpravě platné před 1. lednem 1950 a po tomto dni. Zákon č. 266/1949 Sb. odstranil některé prvky omezující dosah dříve platného alimentárního zákona. My však přesná čísla za léta 1949–1950 nemáme; i kdybychom je měli, tato zákonná změna by se ztratila ve všeobecné stoupající tendenci trestného porušování alimentární povinnosti. Je však třeba na tento rozdíl pamatovat, srovnáváme-li zločinnost v padesátých letech se zločinností z doby předmnichovské, jež byla nižší.

b) Navážeme na zmínku o *různém hodnocení stupně nebezpečnosti pro společnost*. Tato hodnocení se mění neustále v závislosti na řadě okolností, i když zákonná díkce zůstává. Oficiální vyjádření těchto změn najdeme v projevech předních činitelů justice a prokuratury. Některá mírnější hlediska pro hodnocení nebezpečnosti trestného činu se v praxi projevila v letech 1956–1957. Tyto tendence, již během roku 1957 kritizované jako liberalistické, se týkaly spíše ukládání trestů než právní kvalifikace; zanedbání povinné výživy se patrně nijak významněji nedotkly. Větší vliv mají nové směry, jež se prakticky promítly do mimosoudního vyřizování trestních věcí. K tomu u nás dochází od r. 1959 a zejména v roce 1960. Jde o nové prvky naší trestní politiky, o změnu v dosavadním chápání toho, co patří před trestní soud a co nikoli. Tyto změny nezůstaly bez vlivu na postih zanedbání povinné výživy. Bylo by však omylem se domnívat, že alimentární věci byly často vyřizovány mimosoudně. Obraz, který sice není podložen přesnými čísly, ale jednoznačně je potvrzován zkušeností praktiků ukazuje, že společenské organizace se alimentárními věcmi téměř vůbec nezabývaly. Počet provinění podle § 20 písm. a), b) zák. o MLS, tedy včetně případu písm. b), který se naší problematiky netýká, vyřízených místními lidovými soudy činil:

MLS	Území	1962	1963	1964	1965	1966
v obci	Čechy, Morava	263	249	399	461	564
	Slovensko	35	52	42	98	92
	ČSSR	298	301	441	559	656
na pracovišti	Čechy, Morava	130	62	100	82	69
	Slovensko	6	11	15	20	19
	ČSSR	136	73	115	102	88

Vliv mimosoudního vyřizování na zločinnost podle § 213 tr. zák. byl nepřímý. Jevil se jednak v tom, že po léta ustálené představy o stupni nebezpečnosti pro společnost se rozkolísaly, přistupovalo se obezřetněji k postavení pracujícího člověka před soud, jednak v tom, že se mimosoudně vyřizovaly drobné majetkové delikty a tím leckdy uniklo trestnímu stíhání i zanedbání povinné výživy s nimi se sbíhající.

K ilustraci uvádím statistiku o vyřízení trestních oznámení pro zanedbání povinné výživy (prvé číslo je absolutní počet, druhé je v ‰):

	1956	1957	1958	1959	1960
Obžalovaných osob	3639 75,5	2996 71,8	3279 73,8	2322 73,7	1640 65,8
Zastaveno trestní stíhání	808 16,9	562 13,6	554 12,5	438 13,9	417 16,7
Prerušeno trestní stíhání	362 7,5	386 9,3	350 7,8	242 7,7	222 8,9
Jinak vyřízeno	—	222 5,3	263 5,9	150 4,7	216 8,6
Celkem všech trestních oznámení podle osob	4809 100,—	4166 100,—	4446 100,—	3152 100,—	2495 100,—

Případů „jinak vyřízených“⁴⁾ je v roce 1960 zřetelně více než v předchozích letech. To ovšem nejsou jen mimosoudní vyřízení. Vidíme, že již v roce 1957, tedy ještě dlouho před érou nových forem boje se zločinností, bylo takových případů dost, v absolutních číslech dokonce o něco více než v roce 1960. I tato čísla nabádají k velmi strážlivému odhadu mimosoudně vyřízených zanedbání povinné výživy.

Je pochopitelné, že nějakou dobu trvá než se ustálí správná míra pro použití těchto nových instrumentů kriminální politiky. Zdá se, že současné možnosti mimosoudního vyřizování protispolečenských jevů byly zpočátku přeceněny. To je asi jeden z důvodů mírného zvýšení v letech 1963 a následujících.

c) V zkoumaném období 1951–1967 bylo vyhlášeno šest*) amnestií, a to k 4. květnu 1953, k 9. květnu 1955, k 1. prosinci 1957, k 9. květnu 1960 a také 1962, 1965. Z nich prvá a čtvrtá se týkaly i zanedbání povinné výživy, ostatní čtyři se na ně nevztahovaly. Z amnestií nás zajímá jen aboliční ustanovení, neboť jen ta snižují počet odsuzujících rozsudků.

Amnestie z roku 1953 obsahovala aboliici trestných činů se sazbou nepřevyšující 1 rok odnětí svobody (resp. 2 roky se zřetelem na některé pachatele, což zde téměř nepřichází v úvahu). Vztahovala se tedy praktic-

⁴⁾ S nulou na tomto řádku za rok 1956 nemůžeme srovnávat, neboť jde zřejmě o změny v systému třídění.

x) Během tisku tohoto pojednání můžeme doplnit sedmou amnestií k 9. 5. 1968. Její aboliční ustanovení zahrnuje pouze první odstavce § 213 tr. zák.

ky na trestné činy kvalifikované podle § 210 odst. 1 nikoli odst. 2 a 3 tr. zák. z roku 1950. Kvalifikace podle odst. 1 tvořila v roce 1957 61 % všech odsouzení; i když nemáme statistiku pro rok 1953, můžeme se domnívat, že i zde více než polovina případů byla posuzována podle odstavce 1. Amnestie, jež byla vyhlášena v květnu, zasáhla svým aboličním ustanovením jen ty případy, jež byly v řízení nebo těsně před zahájením řízení. To znamená, že se vztahuje zhruba na počet trestních věcí, jež napadnou za dobu, po kterou průměrně trvá vyřízení věcí tj. asi za 2–3 měsíce. Určitý vliv amnestie možno předpokládat i po květnu 1953, neboť po datu amnestie musela uplynout určitá doba, než další případy neplnění vyživovací povinnosti dosáhly závažnosti trestného činu. Tento vliv je však nepatrný, jak svědčí zkušenosti z roku 1960, o nichž se zmíníme dále.

Amnestie tedy snížila počet odsouzení v roce 1953 asi o osminu (tj. zhruba polovina případů za čtvrtinu roku).

Amnestie z roku 1960 ve svém aboličním ustanovení (čl. 1) odkázala na trestné činy a přestupky uvedené v čl. III. a IV. amn. rozh. Článek III pak vymezuje okruh amnestovaných trestných činů a přestupků nikoli podle kvalifikace, ale podle uložených trestů. Podmíněné tresty odnětí svobody a nápravná opatření byly amnestovány všechny, nepodmíněné tresty odnětí svobody rovněž bez ohledu na výši trestu, avšak s výjimkou případů uvedených v čl. IV (některé zvláště zavrženíhodné trestné činy a recidiva). Z výjimek článku IV amn. rozh. se týká zanedbání povinné výživy jen ustanovení, že amnestie se nevztahuje na osoby vícekrát trestané pro úmyslné trestné činy a na souběh s trestnými činy z amnestie vyloučenými (čl. IV, písm. h), i) amn. rozh.). Dopad amnestie vidíme přehledně na souhrnných statistických listech ministerstva spravedlnosti. Tak např. všechny případy zanedbání povinné výživy řešené v květnu před 3. senátem lidového soudu v Nitře jsou amnestovány, mezi nimi i jednonásobná a dvojnásobná recidiva (sp. zn. 3 T 34/60). Ale již červnové a pozdější případy jsou odsuzovány. Pachatelé totiž nevyužili dobrodiní amnestie a pokračovali v neplnění vyživovacích povinností i po rozhodném datu. Abolice se tedy týkala velké většiny případů zanedbání povinné výživy, které napadly v rozmezí 2–3 měsíců okolo data amnestie. V praxi se někdy postupovalo tak, že trestní stíhání ve věcech právě běžících se zastavilo a k odsuzujícímu rozsudku již nedošlo, jindy tak, že se o použití amnestie rozhodovalo až po rozsudku.⁵⁾

Vliv amnestie v roce 1960 můžeme opět odhadnout asi jednou osminou celoročního počtu odsouzení.

To byly přímé vlivy amnestií z roku 1953 a 1960. Amnestie mají však i další, ještě tíže zjištělné důsledky pro statistiku. U trestných činů vzbuzujících rozhořčení ve veřejnosti, na něž se amnestie vztahuje, bývá u prokuratury a u soudů tendence používat přísnější kvalifikace, než je jinak obvyklé, aby pachatel neunikl spravedlivému trestu. Zvláště zavržitelné trestné činy bývají z amnestií vylučovány, ale přesto se může tato

⁵⁾ Lidový soud. Brandýs 1 T 26/60, lidový soud Mělník T 41/59 aj.

tendence projevit u činů amnestii podléhajících. Mohlo tomu tak být i v roce 1953 u zanedbání povinné výživy, což by se projevilo relativně větším počtem případů kvalifikovaných podle odstavců 2 a 3. Tuto domněnku lze ovšem těžko podložit čísly; znám však tento zjev z praxe a byli to sami soudci, kteří mě na něj kdysi upozornili.

Další nepřímý vliv amnestie je v tom, že se zmenšuje příležitost k tomu, aby trestný čin zanedbání povinné výživy vyšel najevo. K trestnímu stíhání pro zanedbání povinné výživy dochází totiž často v souvislosti s postižením pachatele pro příživnictví a různé majetkové delikty. Tak tomu bylo pravděpodobně v roce 1957, kdy byly abolovány trestné činy proti majetku v osobním vlastnictví s trestní sazbou do tří let odnětí svobody.

d) Okolnost, které jsme se naposledy dotkli, je jednou z okolností, jež působí na aktivitu orgánů trestního řízení, orgánů péče o mládež, opatrovníckého a exekučního soudu aj. Oslabení trestního stíhání je pravidelně spojeno i s takovou velkou územní reorganizací, jaká u nás proběhla v roce 1960. Na aktivitu orgánů péče o mládež resp. na šíři a hloubku jejich záběru neblaze působí chronický a často připomínaný nedostatek pracovních sil v těchto orgánech.⁵⁾

Pozornost, která v roce 1957 byla otázkám zanedbání povinné výživy věnována v justici, prokuratuře a bezpečnosti, zapůsobila opačným směrem; zčásti lze tím vysvětlit vysoké číslo odsouzení za rok 1958. K zesílení trestního postihu přispěla dále kritika orgánů trestního řízení z roku 1964.⁶⁾ To je asi další důvod vyšších dat v posledních letech.

Pro poznání aktivity trestních orgánů je dobře si povšimnout doby, po kterou trvá trestní řízení, a to všeobecně a u zanedbání povinné výživy zvláště.⁷⁾ Nepřímo lze na změny v délce trvání trestního řízení usuzovat z poměru mezi odsuzujícími rozsudky a obžalobami. Graf II obsahuje tyto údaje, a to ve stejném měřítku. Křivka, zobrazující počet obžalob, má vrchol v roce 1956, kdežto maximum soudní statistiky je v roce 1958.

⁵⁾ „Vývoj posledních let ukázal, že dosavadní úprava této péče současným potřebám nevyhovuje, neboť poskytovaná péče není ani postačující, ani včasná ani všestranná. Zvláště neutěšeně se vyvíjela situace v této péči poté, kdy byly na orgány péče o mládež přeneseny další rozsáhlé úkoly (zák. č. 46/1959 Sb.). O neudržitelnosti dosavadního stavu podávají názorný obraz statistické údaje o činnosti orgánů péče o mládež okresu Karviná za období od 1. 7. 1961 do 30. 6. 1962. V této době byli zde činní v sociálně právní ochraně mládeže pouze dva pracovníci, kteří vedle ostatní evidence vedli evidenci 520 obtížně vychovatelných dětí, u nichž byla vyslovena v 90 případech ústavní výchova a v 19 případech ochranná výchova; ve 210 případech spolupůsobili při výkonu ochranného dohledu; zúčastnili se celkem 2876 jednání, z nichž bylo 2721 soudních, 40 u veřejné bezpečnosti, 35 u prokuratury a 80 u státních notářství; vykonali 2280 šetření, o nichž podali 1892 písemných zpráv soudu, 108 veřejné bezpečnosti a 280 jiným organizacím; vyřídili 165 žádostí o povolení sňatku nezletilým. V některých okresech je situace ještě horší. V celostátním měřítku připadá na jeden okres 2,6 pracovníka OPM, na některých okresech však je pouze jeden pracovník.“ (Z důvodové zprávy k vlád. nař. č. 59/1964 Sb., o úkolech národních výborů při péči o děti.)

⁶⁾ Srov. Oto Novotný, O trestu a vězeňství. Academia, Praha 1967, str. 228.

⁷⁾ Není sledováno soudní statistikou zvláště podle trestných činů, bylo by však možno zjistit vytríděním děrných štítků.

Rok 1958 neznamená tedy skutečný vrchol, ale je to způsobeno přednostnějším vyřizováním starších věcí.

Aktivita orgánů trestního řízení je podněcována též citlivostí poškozeného.

c) *Citlivost poškozeného* má opět své příčiny. Jestliže matky, na jejichž bedra doléhá břemeno výživy dětí, nejsou tolik závislé na výživném od otce a snadněji samy užíví dítě, nedomáhají se tak často pomoci soudů. To souvisí se samostatností žen v nejširším toho slova smyslu, tj. s možností získat zaměstnání, s tím, jak toto zaměstnání ženám vyhovuje, jaký je jejich postoj k této věci. Dále to souvisí s životní úrovní a všemi složkami ji vytvářejícími, s výší mezd, s cenami životních potřeb, s úrovní služeb, se společenskou spotřebou atd.

Matky se zpravidla obracejí ve věcech výživného na orgány péče o mládež. Jestliže je pomoc těchto orgánů snadno dostupná a účinná, mají matky k tomu orgánu důvěru a častěji se na něj obracejí. A naopak, je-li tento orgán přetížen prací a pomoc je zdlouhavá, takové zkušenosti občany odrazují. A tak závislost mezi aktivitou poškozeného a aktivitou orgánů trestního řízení je vzájemná. Někdy tu hraje roli i určitá mentalita a tradice. Tak např. možno pozorovat u odsouzených cikánů, že exekuce pro výživné nebývají četné, ač mají hodně dětí. Cikánské matky zřejmě nevyhledávají pomoc soudů tak často.

Pro posouzení citlivosti poškozeného nelze najít přesné objektivní měřítko. Jako její indikátor mohla by posloužit statistika o tom, z čího podnětu dochází k trestnímu stíhání. Bohužel, skončené soudní spisy neposkytují dost spolehlivý podklad pro takové šetření. I když najdeme jako první podnět oznámení veřejné bezpečnosti, mohlo tomu předcházet upozornění matky a naopak podnět matky mohl být vyvolán radou, kterou dostala od OPM, v kanceláři exekučního soudu apod.

Podle dojmu některých pracovníků praxe neobracejí se nyní matky již tak často na OPM, jako tomu bylo dříve.

Závislost mezi životní úrovní a citlivostí poškozeného je dvojsměrná. Hospodářská tíseň doléhá na jedné straně na oprávněnou osobu, jež tíživěji pocituje každou chybějící korunu v domácnosti a důrazněji se dožaduje svých práv. Na druhé straně však doléhá i na povinného, snižuje jeho výdělečné možnosti a tím i vyhlídky, že trestní stíhání jej přivede k plnění vyživovací povinnosti. To je však jen hypotéza, k níž dal podnět průběh zločinnosti v letech 1932–1945.

f) Do roku 1964 se *vykazoval ve statistice vícečinný souběh stejnorodý jako jediný trestný čin*. Tím se zkresloval (tj. snižoval) obraz zločinnosti zejména u majetkových trestných činů. U zanedbání povinné výživy se však tato změna nemohla zřetelně projevit, protože vícečinný stejnorodý souběh je vzácný.

Vedle obecných momentů [bod a) až f)], jež musíme uvažovat při rozboru každé kriminality, jsou u zanedbání povinné výživy ještě některé momenty zvláštní:

g) K odsuzujícím rozsudkům nutno přičíst většinu zprošťujících roz-

sudků, neboť také *zproštění z důvodů § 214 tr. zákona* znamená, že trestný čin byl spáchán. To platí i o věcech zastavených prokurátorem z důvodu § 214 tr. zákona. V některých obvodech činil tento počet skoro jednu čtvrtinu všech případů.

Pravidelné statistické výkazy justiční neuvádějí počet zproštění pro každý trestný čin zvlášť, je ovšem možno tyto údaje získat vytríděním děrných štítků. Sledování toho, jak se využívá ustanovení o účinné lítosti, by bylo velmi užitečné. Zvýšená pozornost věnovaná zanedbání povinné výživy v r. 1957 a pokyn dávat právní poučení o účinné lítosti obviněnému (Et 5/57-29) patrně zvýšily na přechodnou dobu počet případů zproštěných podle § 214 tr. zák.

h) Počet skutečně spáchaných trestných činů podle § 213 tr. zák. je dále obtížné zjistit z toho důvodu, že *hranice mezi beztrestným opožděním nebo částečným nesplněním několika málo dávek a trestným jednáním je plynulá*. Je závislá jednak na správném hodnocení nebezpečnosti pro společnost, jednak na správném chápání pomocné úlohy trestní represe. Je dost případů, kdy nepravidelné placení či neplacení dávek vede k exekučnímu vymáhání, jež k donucení povinného stačí; k trestnímu stíhání tu nedojde, i když porušení platební morálky dosáhlo takového rozsahu, který jindy se již hodnotí jako nebezpečný pro společnost.

ch) Koncem roku 1955 bylo vydáno *zák. opatření č. 57/1955 Sb.*, jímž se usnadnilo exekuční vymáhání výživného pro nezletilé děti. Účinnosti nabylo od 1. 1. 1956 a mohlo se na snížení agendy odrazit nejdříve koncem roku 1956 a hlavně od roku 1957. V praxi jsem slyšel slova chvály a uznání, jak toto opatření usnadnilo vymáhání výživného. Nelze se však domnívat, že všechno jde od té doby hladce. Kočí⁸⁾ uvádí některé výsledky průzkumu, jež ukazují, jak pomalu se toto opatření vžívalo. V poslední době se situace již zlepšila.

Očekávali bychom, že tentýž pokles se projevil i v exekučních věcech. Nápad exekucí pro výživné nezletilých dětí kolísal zhruba kolem desetinásobku odsuzujících rozsudků pro zanedbání povinné výživy. V poslední době však vykazuje nápadné zvýšení. Vzájemný poměr mezi čísly o zločinnosti a exekučním nápadem ukazuje graf III. Z něho je zřejmé, že exekuční agenda zaznamenala dvojí prudký pokles, jeden v roce 1957 a druhý v roce 1960.

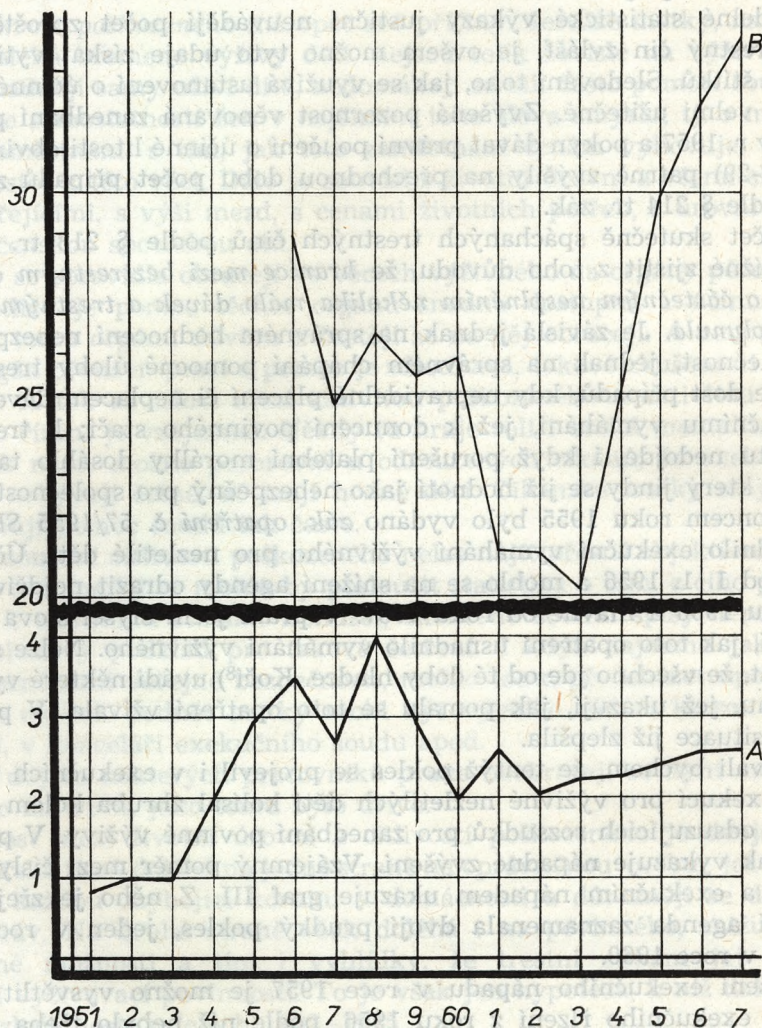
Zmenšení exekučního nápadu v roce 1957 je možno vysvětlit novou úpravou exekučního řízení z roku 1956, podle níž nebylo třeba nového exekučního návrhu, jestliže dlužník změnil zaměstnavatele. Zák. opatření č. 57/1955 Sb. se netýkalo všech dlužníků, nýbrž jen těch, kteří fluktuují. Proto se patrně výrazně projeвило i v agendě trestní.

Proč poklesl exekuční nápad v roce 1960? Reorganizace soudnictví nemohla tento pokles přímo ovlivnit, protože nejde o věci vyřízené, nýbrž o věci na soud došlé. Je však možné, že jej ovlivnila nepřímou tím, že se

⁸⁾ J. Kočí, Několik poznámek k uplatňování trestních sankcí zákonného opatření č. 57/1955 Sb. a k trestnímu postihu osob, které neplní svoji výživovací povinnost. Soudce z lidu, 1958, str. 118; slovenské znění Súdca z ľudu, 1958, str. 158.

GRAF III

Exekuce na plat pro výživné nezletilých dětí
a zanedbání povinné výživy v ČSSR

Legenda:

- A = počet odsouzených trestných činů zanedbání povinné výživy (jako trestné činy hlavní i vedlejší) — viz graf II
 - B = nápad exekuci na plat pro výživné nezletilých dětí
- Čísla označující vodorovnou síť znamenají absolutní počty v tisících

	1956	1957	1958	1959	1960	1961
B	28 960	24 740	26 480	25 430	25 929	21 116
	1962	1963	1964	1965	1966	1967
B	21 075	20 159	24 885	29 848	32 157	33 829

snížila aktivita občanskoprávních soudů v nalézací agendě a že vázla pomoc občanům v sepisování exekučních návrhů apod.

Pro nápadné zvýšení počtu exekucí v poslední době (jde jen o srážky ze mzdy k vymáhání výživného pro nezletilé děti) nemám bezpečné vysvětlení. Patrně souvisí s rozsáhlejší nalézací činností soudů, což ovšem musí mít zase své další příčiny — snad změny v hospodářské struktuře, postupné uplatňování nové soustavy řízení národního hospodářství, nedostatky v zásobování a zvýšení některých cen. To vše se u někoho projevilo změnou zaměstnání, u někoho sníženou životní úrovní, u jiného možná větší citlivostí na platební morálku. Ale to by vyžadovalo velmi obsáhlého šetření.

Je závislost počtu exekucí a počtu trestních věcí přímá nebo nepřímá? Více exekučních věcí by mohlo znamenat přesun k mimotrestním prostředkům. Avšak praktická zkušenost ukazuje, že závislost je jiná: je-li více poruchových situací, hledá se řešení postupně nebo zároveň oběma cestami, exekuční i trestní. Zdokonalení exekučního řízení by mohlo vést k poklesu trestních věcí, ale zdokonalení toho druhu, jaké bylo u nás od roku 1956, současně znamenalo i pokles exekučního nápadu (nikoli však ulehčení práce v exekučních odděleních soudů, jak mi řekli soudní zaměstnanci). Závislost mezi exekučním a trestním nápadem je tedy zpravidla přímá.

Po rozboru jednotlivých okolností, jež zkreslují obraz zločinnosti skutečné, se vrátíme k celkovému pohledu.

Bylo by účitečné provést srovnání s některými jinými formami zločinnosti, zejména s příživnictvím, s majetkovými delikty a s celkovou kriminalitou. Každý druh zločinnosti má ovšem své zvláštnosti a zanedbání povinné výživy je delikt od ostatních v mnohém odchylný. Chceme-li jej srovnávat se zločinností jemu nejbližší, nemůžeme se řídit právními hledisky, jako je např. objekt trestného činu nebo forma jednání. Důležitější jsou tu hlediska kriminologická. S příživnictvím a s majetkovou delinkvencí je zanedbání povinné výživy spojeno podobností příčin a podmínek zločinnosti a podobností charakteru pachatele. K jiným trestným činům je vztah zanedbání povinné výživy ještě vzdálenější. A přece průběh kriminality u zanedbání povinné výživy v posledních letech se shoduje v hlavních rysech s průběhem kriminality vcelku (graf II).

Zajímavé pro nás bude sledovat zanedbání povinné výživy ve Zprávách Státního úřadu statistického za předválečná léta a prvá léta po osvobození (viz graf I). Máme k dispozici dosti dlouhou řadu dat za léta 1932 až 1947, zpracovávaných z jednotného hlediska. Přerušena je jen v roce 1938, jehož zpracování chybí.⁹ Hospodářská a politická situace se za tu dobu několikrát pronikavě změnila. Prvá léta byla obdobím, kdy se dosud neznámé ustanovení začíná vžívat. Pak přicházejí události roku 1938 a nacistická okupace. Čím více se situace v českých zemích zhoršovala, tím

⁹ Srov. Zprávy SÚS, roč. 1935, str. 1023, 1026; roč. 1936, str. 829, 833; roč. 1936, str. 1063, 1068; roč. 1937, str. 1237, 1242; roč. 1939, str. 511; roč. 1941, pozn. na str. 243 a str. 253; roč. 1942, str. 782; roč. 1948, str. 687; roč. 1949, str. 50, 321.

řidčeji se zanedbání povinné výživy stíhá. Křivka v roce 1945 klesá téměř k nule. S obnovením normálního života objevuje se ve statistice tento trestný čin znovu. Ale to se již mění celý společenský řád u nás, kladou se základy pro socialismus. A tak téměř souvislá řada 16 let se nám trhá na tři relativně krátké úseky, každý se zcela jinou hospodářskou, sociální a politickou charakteristikou. Proto i poučení z toho pro pozdější vývoj je dost hubené.

Čekali bychom, že v prvních letech účinnosti zákona č. 4/1931 Sb., zvaného alimentární, bude málo trestních oznámení a že postupně, jak se bude veřejnost s novým zákonem seznamovat, budou přibývat. Tomu však odpovídá jen vývoj na Slovensku, kdežto v českých zemích je opačný. Vysoká čísla v prvních letech mohou být příznakem počátečního hledání vhodné míry trestní represe. Tehdy nový alimentární zákon vzbudil značnou odezvu a patrně se od něho očekávalo více, než splnil. Léta 1932 až 1934 jsou krizová. Alimentární zákon ukládal povinným osobám (pokud nemají jiné finanční zdroje) pracovní povinnost. Ovšem v letech masové nezaměstnanosti bylo v tom těžko zákonu vyhovět. Nevedlo-li trestní stíhání v řadě případů k praktickému výsledku, nebylo ani u oprávněných osob ani u státních orgánů pak tolikrát k tomuto prostředku saháno. S oživením národního hospodářství začíná od roku 1936 zřetelně stoupat i neplnění výživovací povinnosti.

Okupační poměry jsou zcela mimořádné. Nezaměstnanost byla odstraněna, neboť nacisté se snažili zapřáhnout každého do svých služeb pro válečné cíle. V oběhu bylo čím dál tím více peněz, ale zboží z normálního trhu mizelo. Potíž nebyla ani tak v tom, aby děti dostávaly výživné, ale aby vůbec dostaly výživu. K tomu přistupovalo ochabování aktivity celého českého státního aparátu, přesuny českých lidí na práci do reichu a jiné okolnosti, takže nepřekvapuje, blíží-li se křivka zločinnosti v roce 1945 k nule.

Shrnuji: Počet trestných činů podle § 210, resp. § 213 tr. zákona v letech 1952 až 1956 skutečně stoupal, byť ne tak příkře, jak ukazuje statistika. Růst zločinnosti 1952–1956 jeví se nám ještě jako přímé pokračování křivky za léta 1945–1947. Prudké stoupání zločinnosti 1945–1947 se patrně během let 1948–1951 poněkud zmírnilo. Jistě i tato část vývoje zločinnosti nebyla přímočará. Možno předpokládat pokles nebo alespoň zpomalení růstu v letech amnestie (1948) a reorganizace soudnictví (1948 až 1949). Vrchol skutečné zločinnosti je asi v roce 1956. Srovnání s počtem exekucí pro výživné nezletilých dětí a celý další vývoj nasvědčují tomu, že v roce 1957 začíná skutečný soustavný pokles. Maximum v roce 1958 je jen zdánlivé. Rok 1960 si musíme poopravit asi na střední hodnotu mezi údaji za léta 1959 a 1961. Zde je zase pokles jen zdánlivý.

Poslední léta jsou podle mého názoru dobou relativní stabilizace. K posouzení nejnovějšího vývoje nemám dost podkladů. Teprve další léta ukáží, zde jde o ojedinělé zvýšení, zda bude zločinnost kolísat kolem nějaké vyšší hladiny, zda se projeví delší povlovný pokles nebo snad dokonce povlovný vzestup.

3. STRUKTURA ZLOČINNOSTI

A. Povšimněme si nyní rozčlenění zločinnosti z hlediska místa činu, právní kvalifikace a osoby pachatele.

Rozdělení trestných činů, jimiž se zabýváme, *podle jejich závažnosti* máme pro rok 1957:

	Odst. 1	Odst. 2	Odst. 3	Celkem	
České kraje	1061 40,5 %	663 25,25 %	56 2,— %	1780 67,75 %	a
Slovensko	539 20,5 %	291 11,25 %	14 0,5 %	844 32,25 %	b
Celkem ČSSR	1600 61,— %	954 36,5 %	70 2,5 %	2624 100,— %	a + b
Srovnání českých krajů a Slovenska	1,97	2,28	4,—	2,1	a/b

A ještě pro srovnání rok 1966 (pouze 2. pololetí):

	Odst. 1	Odst. 2	Odst. 3	Celkem
Absolutní počet	417	282	24	723
Relativní počet	57,7 %	39,— %	3,3 %	100 %

U přísnějších kvalifikací stoupá zřetelně podíl odsouzení v českých zemích nad počtem případů ze Slovenska. Stálo by za to provést podrobnější průzkum, zda se jeví přesun k přísnějším kvalifikacím. Je to pravděpodobné a korespondovalo by to poznatkům o recidivě.

Zločinnost podle krajů za rok 1957 ve srovnání s počtem obyvatelstva:

Kraje	Střední stav obyvatelstva	Zločinnost		
		A	B	C
Všechny dohromady	13 454 104	2624	19,7	100
České kraje	9 511 666	1780	18,7	67,8
Slovenské kraje	3 841 438	844	22,—	32,2
Hl. město Praha	981 824 }	309	14,5	11,8
Pražský kraj	1 151 695 }			
Československý kraj	523 581	48	9,2	1,8
Plzeňský kraj	578 390	65	11,3	2,5
Karlovarský kraj	339 734	157	47,—	6,—
Ústecký kraj	679 272	286	42,2	10,9
Pardubický kraj	457 831	32	7,—	1,2
Jihlavský kraj	437 526	26	5,9	1,—
Ostravský kraj	954 851	242	25,4	9,2
Město Bratislava	248 994 }	207	21,2	7,9
Bratislavský kraj	728 040 }			

sloupec A = absolutní počty,

sloupec B = počet odsouzení na 100 000 obyvatel,

sloupec C = počet odsouzení v % celkového počtu odsouzení ve všech krajích dohromady.

Nemáme k dispozici údaje pro všechny kraje, ale již tento výběr je sám o sobě výmluvný. Nejmenší zločinnost podle § 213 tr. zák. je v krajích Č. Budějovice, Jihlava a Pardubice, střední v krajích Plzeň, Praha a Bratislava, největší v krajích Ostrava, Ústí n. L. a Karlovy Vary. Vnucuje se tu souvislost zločinnosti s hospodářským charakterem kraje: v krajích převážně zemědělských je zločinnost menší než v průmyslových; v krajích s poměrně stálým složením obyvatelstva je menší než v krajích, kde je značný pohyb obyvatelstva, velká potřeba pracovních sil, ale tím i podmínky pro snadné střídání zaměstnání, kde jsou četné pracovní poměry dočasného rázu, jako tzv. dlouhodobé brigády apod. Největší zločinnost je v západním pohraničí a na Ostravsku, což jsou oblasti silně průmyslové a zahrnují naše největší uhelné pánve. V těchto oblastech dochází ke koncentraci různých živlů pochybného charakteru, fluktuantů, majetkových recidivistů a příživníků.

Ještě výrazněji je to vidět na statistice podle okresů, neboť rozdíly v hospodářském charakteru jsou tu ještě ostřejší než u krajů. Takováto je zločinnost v kraji Ostrava za rok 1960:

Okres	Obyvatelstvo počet	Zločinnost		
		A	B	C
Celkem	1 643 342	578	100	100,—
Bruntál	105 479	39	106	6,7
Karviná	207 293	149	204	25,8
Mistek	193 256	29	43	5,—
N. Jičín	142 563	19	38	30,3
Olomouc	198 483	29	42	5,—
Opava	164 817	36	62	6,2
Ostrava	232 406	204	250	35,3
Prerov	126 082	22	50	3,8
Šumperk	151 942	31	58	5,4
Vsetín	121 021	20	47	3,5

sloupec A = absolutní počty,

sloupec B = počet odsouzení na určitý konstantní počet obyvatel,

sloupec C = počet odsouzení v ‰ celkového počtu odsouzení ve všech krajích dohromady.

Na dokreslení našich vývodů připojíme údaje o pohybu obyvatelstva z kraje do kraje za rok 1957:¹⁰⁾

Kraje	Absolutně		Relativně na 1 000 obyvatelů		Zločinnost (sloupec B z tabulky na str. 59)
	+	—	+	—	
Jihlava	4 288	5 407	9,8	12,4	5,9
Plzeň	7 500	7 860	13,—	13,6	11,3
Hl. m. Praha	17 684	11 545	18,—	11,8	14,5
Ústí n./L.	12 806	11 761	18,9	17,3	42,2
Karlovy Vary	10 757	11 694	31,7	34,4	46,—

¹⁰⁾ Statistická ročenka, 1958, str. 59.

Jsem si přitom vědom toho, že pohyb z kraje do kraje nevyjadřuje veškerou fluktuaci obyvatelstva, není zachycen pohyb mezi okresy v rámci téhož kraje, tím méně fluktuace z jednoho zaměstnání do druhého. Pohyb mezi kraji má různé hospodářské důvody, jiné jsou v centrech, jako je území hl. města Prahy a města Bratislavy, jiné v pohraničních nebo průmyslových oblastech. Přesto všechno lze pozorovat souvislost mezi pohybem obyvatelstva a relativní zločinností.

Statistika podle krajů zároveň vysvětluje a potvrzuje poznatek, že závažnější případy trestné činnosti se vyskytovaly houfněji v českých, průmyslově vyvinutějších krajích než na Slovensku.

Třídní rozvrstvení pachatelů zanedbání povinné výživy v posledních letech:

		1957	1958	1959	1960	1961	1962	Poznámka:
a	Dělnická třída	70,—	74,2	71,5	60,7	65,3	67,7	*) údaje za léta 1960 až 1962 jsou zahrnuty v řádce b)
b	Jiní zaměstnanci		3,7	5,3	10,7	9,6	11,2	
c	Družstevní rolníci	12,9	4,3	4,—	7,6	9,—	4,1	
d	Jednotlivě hospodařící malí a střední rolníci		7,—	5,7				
e	Pracující inteligence		3,1	3,9	*)	*)	*)	
f	Maloburžoasie	1,5	2,4	1,9	1,6	1,2	0,6	
g	Kulaci a ostatní buržoasie	0,1	0,2	0,1				
h	Asociální živly	12,1	4,6	7,6	19,4	14,9	16,4	
ch	Ostatní	0,3	—	—	—	—	—	
	Celkem	100,—	100,—	100,—	100,—	100,—	100,—	

Z tabulky je zřejmé, že údaje jsou čerpány ze tří různých pramenů: prvou skupinu tvoří rok 1957, druhou 1958–1959, třetí 1960–1962. Jednotlivé kategorie osob jsou pokaždé jinak seskupeny. Ani hlediska nejsou jednotná. Kategorie „ostatní“ nepokračuje v pozdějších letech; silný pokles v kategorii asociálních živlů 1957–1958 nasvědčuje rovněž nestejněmu způsobu zpracování. Taková statistika značně ztrácí na ceně a ztěžuje další práci. Hlavním nedostatkem však je, že není srovnatelná s demografickou statistikou.

Že jde o různá hlediska a že ve Statistické ročenke převažuje forma zaměstnání nad skutečně třídním hlediskem, je patrné z toho, že o rok později uvádí Statistická ročenka 79,8 % dělníků a zaměstnanců, kdežto v materiálech XI. sjezdu KSČ se dělnická třída se svými rodinami odhaduje na 62 %. Dále je to patrné z toho, že Statistická ročenka nevykazuje zvláště asociální živly a připočítává je podle jejich občanského zaměstnání k dělníkům nebo k jiným skupinám.

Soudní statistika zločinnosti	1957	1957	Třídní složení obyvatelstva ¹¹⁾
Dělnická třída, jiní zaměstnanci a pracující inteligence	73,4	80,5	Dělníci a ostatní zaměstnanci celkem
Družstevní rolníci jednotlivě hospodařící malí a střední rolníci	12,9	18,8	Členové JZD III. a IV. typu, jednotlivě hospodařící drobní a střední rolníci
Maloburžoasie	1,5	0,4	Drobní řemeslníci a živnostníci
Kulaci a ostatní buržoasie	0,1	0,3	Kapitalisté (kulaci, podnikatelé, rentiéři)
Asociální živly	12,1	—	(není zvlášť podchyceno)
	100,—	100,—	

Od roku 1964 se v justiční statistice uvádí místo třídního hlediska povolání pachatele. Předností tohoto znaku je, že je určitější. Tato změna je také v souladu s menším důrazem na třídním původu ve společnosti, v níž třídní rozdíly byly odstraněny. Bohužel ani zde nejsou údaje, jež mám k dispozici, dobře srovnatelné:

Soudní statistika zločinnosti	2. polovina 1966	1966	Sociální složení obyvatelstva ¹²⁾
Dělníci	71,—	58,3	Dělníci
Družstevní rolníci	2,—	8,4	Družstevní rolníci
Členové výrobních družstev	0,3	1,1	Ostatní družstevníci
Pracující inteligence	1,4	29,4	Ostatní zaměstnanci
Ostatní pracující	3,7		
Osoby samostatně hospodařící	1,5	2,4	Drobní rolníci
Osoby samostatně výdělečně činné	0,2	0,3	Řemeslníci, živnostníci
Bez pracovního poměru	19,9	—	—
	100,—	100,—	

Uvedená data o zločinnosti podle třídní příslušnosti, resp. povolání pachatele nedávají skoro žádné použitelné poznatky. Procento dělníků je pochopitelně vysoké, neboť i jejich podíl v obyvatelstvu je vysoký. Jde o kategorii velmi širokou, uvnitř jsou značné sociální rozdíly. Celostátní data, nadto trpící nejednotností pojetí, jsou tu málo platná.

Jisto je, že pachateli bývají namnoze asociální živly a vrstvy svým

¹¹⁾ Statistická ročenka, 1958, str. 61, odhad k 31. 12. 1957.

¹²⁾ Statistická ročenka, 1967, odhad k 1. 1. 1966.

způsobem života a kulturní úrovni jim blízké. Zdá se, že se zločinnost stále více přesouvá na takoveto pachatele. Nasvědčuje tomu *vývoj recidivy*:

Tab. 8

	1956	1957	1958	1959	1962	2. polovina 1966
Recidiva obecná	59,6%	71,4%	70,7%	71,5%	75,8%	73,5
Recidiva zvláštní	.	24,4%	27,1%	29,3%	35,9%	36,8

V roce 1957 bylo zanedbání povinné výživy spácháno v souběhu s jinými trestnými činy v 19,5 % případů. Nejčastěji se trestný čin podle § 213 tr. zák. sbíhá s trestnými činy podle §§ 203, 132, 247, 250 tr. zák., tedy s delikty, jež páchají asociální, příživnické živly, vyhýbající se řádné práci a opatřující si prostředky k živobytí majetkovými trestnými činy. To potvrzuje i výběrové šetření, které jsem provedl. Zvláště toto šetření mě utvrzuje v přesvědčení, že procento pachatelů počítaných k dělnické třídě, jak je uvádí soudní statistika, nevystihuje skutečný stav věci. Mnozí z těch, kteří jsou počítáni k dělnické třídě, se z ní vyloučili, neboť jsou ve skutečnosti již příživníky anebo k nim nemají daleko. Procento pachatelů z řad dělnické třídy a z řad asociálních živlů v letech 1958 a 1959 tedy třeba poněkud poopravit ve prospěch prvních; zdá se, že taková korektura pro rok 1957 byla provedena, neboť jinak si těžko vysvětlit, proč podíl asociálních živlů v roce 1958 poklesl z 12,1 % na 4,6 %, ačkoli jinak jejich podíl v dalších letech vytrvale stoupá.

Přesun zločinnosti na vrub příživnických živlů v posledních letech se vysvětluje především tím, že v trestní politice se v poslední době důsledněji uplatňují vůči pracujícím výchovné prostředky a k trestní represi se sahá jen v případech skutečně závažnějších. Naproti tomu na příživníky plně dopadá trestní represe. K trestnímu stíhání pro § 213 tr. zák. dochází nezřídka tehdy, když pachatel na sebe upozorní nějakým majetkovým trestným činem. Je správné, že vyšetřovatelé věnují této otázce pozornost a že rozšiřují obvinění také na § 213 tr. zák., jakmile zjistí pro to podmínky. Přesun v údajích o zločinnosti směrem k příživnickým živlům tedy neznamená změnu ve skutečné struktuře zločinnosti nebo nikoli změnu tak velkou, jak cifry ukazují. Jde tu však o podstatnou změnu v hodnocení skutečnosti, a to v tom smyslu, že údaje z poslední doby vystihují skutečnost lépe, než tomu bylo předtím. Zlepšení je jednak v hodnocení nebezpečnosti činu pro společnost, jednak v posuzování třídní příslušnosti pachatele. Oba tyto aspekty ovšem spolu souvisí.

Mezi pachateli v roce 1959 bylo 95,14 % mužů a 4,86 % žen.

Věk pachatelů je samozřejmě určován tou okolností, že většinou jde o trestné činy otce vůči vlastnímu dítěti, a to většinou dítěti narozenému v manželství. Střední věk se tedy vyskytuje nejčastěji (údaje za rok 1959):

Věk	Absolutní počty			Relativní počty		
	odst. 1	odst. 2	odst. 3	odst. 1	odst. 2	odst. 3
Mladiství	8	1	1	0,6	0,1	1,4
do 20 let	15	17	2	1,2	2,—	2,9
do 25 let	145	86	8	11,1	10,2	11,4
do 30 let	336	192	17	25,8	22,7	24,3
do 40 let	537	378	28	41,2	44,7	40,—
do 50 let	180	122	11	13,8	14,4	15,7
do 60 let	80	45	3	6,1	5,3	4,3
přes 60 let	2	5	—	0,2	0,6	—
Celkem	1304	846	70	100,—	100,—	100,—

E. Jaké jsou *formy zločinnosti* podle § 210 tr. zák.? V literatuře se nejednou¹³⁾ uvádí, že jsou hlavně dvě, ve městech je to změna pobytu a zaměstnání, na venkově zaměstnání na oko „jen za byt a stravu“. Průzkum spisového materiálu ukazuje, že druhá forma se již u nás téměř nevyskytuje. Pochopitelně, neboť družstevní hospodaření na vesnici dnes již naprosto převládá. Zákon o právu rodinném z roku 1949 však ještě pamatoval na určování výživného u osoby, která koná u někoho jiného anebo pro někoho jiného práce (§ 74 odst. 1 cit. zák.). Platný zákon o rodině takové ustanovení již nezná.

Všimněme si nyní forem zločinnosti podrobněji. U neplnění povinné výživy nelze rozlišovat různé formy vnějšího jednání, neboť jde o opominutí. Lze ovšem lišit subjektivní stránku a okolnosti případu. Neplnění může být z nedbalosti nebo úmyslné.

Prosté neplnění nelze zpravidla delší dobu provádět. Oprávněná osoba sáhne k soudnímu vymáhání a pak nezbude, než platit srážkami ze mzdy nebo se jim vyhýbat. Formou vyhýbání je především změna zaměstnání spojená s utajením srážek ze mzdy. Utajování srážek mělo řadu variant. Pachatel srážky ze mzdy v prohlášení nepřiznal nebo sice přiznal, ale znovu změnil zaměstnání, jakmile se srážky začaly provádět. Leckdy byl podporován pracovníky organizace, u níž nastoupil práci. Tito pracovníci nejsou zainteresováni na provádění srážek, naopak, někdy jim důsledné dodržování zákona může odradit uchazeče o práci, kterého potřebují.¹⁴⁾ Někteří dlužníci se vyhýbají srážkám tím, že provádějí takové práce, kde výdělek kryje jen existenční minimum; za tím účelem se např. uchylují do neprosperujícího JZD. Mají tu navíc výmluvu, že přešli na hospodářsky významné pracoviště. Bylo by se ovšem třeba jich ptát, proč volí právě zaostávající JZD, kde beztak k pozvednutí úrovně družstva nijak nepřispějí. Jinou únikovou cestou jsou příležitostné práce, zejména vykládka vagónů, soukromé služby občanům aj. Typické pro příživnické

¹³⁾ Např. Adaszewski, Alimentacja dzieci w orzecznictwie Sądu Najwyższego. Nowe Prawo 1957, str. 57.

¹⁴⁾ Materiály MŠK: Zpráva o prověrce OPM Karlovy Vary z 10. 10. 1961, celoslovenská instruktáž OPM v Trenčanských Teplicích 19. až 21. 6. 1961, celoslovenský seminář OPM v Trenčanských Teplicích 27. až 29. 11. 1961.

živly je, že nepracují nebo jenom občas, dávají se vydržovat svou družkou, starou matkou, náhodnými kamarády, popř. si opatřují prostředky na živobytí majetkovými trestnými činy.

Pachatelem je převážnou většinou otec. Výjimečně se stane, že jsou současně stíháni oba rodiče (lid. soud Praha 4, 2 T 125/60, lid. soud Mělník, 2 T 65/60). Pachatelky jsou zpravidla osoby žijící příživnickým způsobem života, nevedou domácnost, dítě mají v dětském domově nebo u příbuzných. Zvláštní skupinu trestné činnosti žen tvoří opuštění dítěte po porodu v kojeneckém ústavě.¹⁵⁾

Subjektivní obraz forem činnosti nám podávají obhajoby pachatelů. Neplnění výživného je zpravidla mimo pochybnost prokázáno, takže obrana míří jen zřídka proti této skutečnosti. Pachatel obvykle poukazuje na svou neschopnost platit výživné anebo brojí proti existenci nebo výši vyživovací povinnosti.

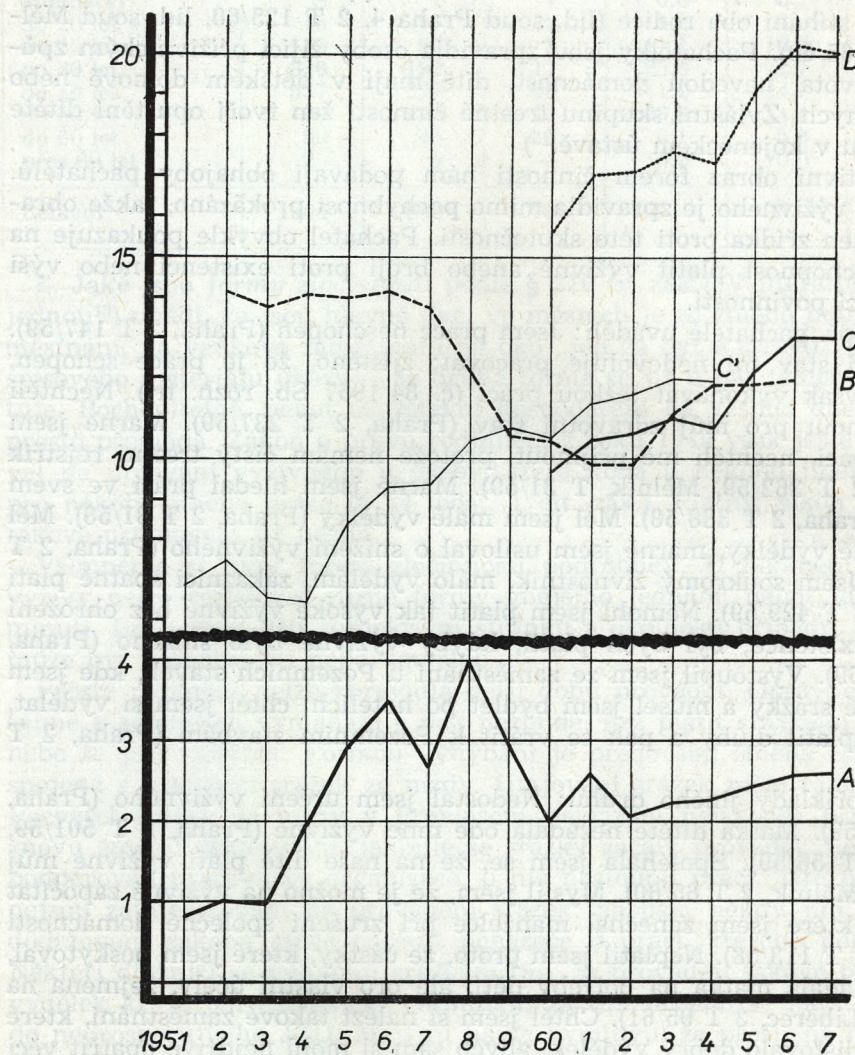
Tak např. pachatelé uváděli: Jsem práce neschopen (Praha, 2 T 147/59). Zdravotní stav mi nedovoluje pracovat; zjištěno, že je práce schopen, nemůže však vykonávat těžkou práci (č. 84/1957 Sb. rozh. tr.). Nechtěli mě přijmout pro můj zdravotní stav (Praha, 2 T 237/59). Marně jsem hledal práci, nechtěli mě přijmout, protože nemám čistý trestní rejstřík (Praha, 2 T 262/59, Mělník, T 31/59). Marně jsem hledal práci ve svém oboru (Praha, 2 T 388/58). Měl jsem malé výdělků (Praha, 2 T 81/58). Měl jsem malé výdělků, marně jsem usiloval o snížení výživného (Praha, 2 T 237/59). Jsem soukromý živnostník, málo vydělám, zákazníci špatně platí (Praha, 2 T 429/59). Nemohl jsem platit tak vysoké výživné bez ohrožení vlastní existence; byl bych platil, kdyby výživné bylo sníženo (Praha, 2 T 237/59). Vystoupil jsem ze zaměstnání u Pozemních staveb, kde jsem měl velké srážky a musel jsem bydlet po hotelích; chtěl jsem si vydělat, abych zaplatil dluhy a pak se vrátit k Pozemním stavbám (Praha, 2 T 71/58).

Další příklady jiného druhu: Nedostal jsem určení výživného (Praha, 2 T 501/59). Matka dítěte nežádala ode mne výživné (Praha, 2 T 501/59, Mělník, T 56/59). Spoléhala jsem se, že na naše dítě platí výživné můj manžel (Mělník, 2 T 65/60). Myslil jsem, že je možno na výživné započítat ty věci, které jsem zanechal manželce při zrušení společné domácnosti (Praha, 2 T 113/58). Neplatil jsem proto, že částky, které jsem poskytoval, nevynakládala matka na potřeby dětí, ale pro vlastní účely, zejména na zábavu (Liberec, 3 T 95/61). Chtěl jsem si nalézt takové zaměstnání, které by mi zajišťovalo dobrý výdělek, abych sám si mohl nejdříve opatřit věci osobní potřeby a pak bych přispíval na dítě (Liberec, 3 T 80/61). Jsem přesvědčen, že nejsem otcem (Praha, 2 T 468/59). Výživné pro manželku nebylo správně určeno, protože manželka byla práce schopná (Liberec, 3 T 80/61). Neplatil jsem, protože manželka mi bránila navštěvovat děti; zjištěno, že manželka mu v tom bránila, když byl opilý (Praha, 2 T 72/60). V prvním případě jsem nehlásil exekuci na plat, protože jsem myslel, že

¹⁵⁾ Kříž v besedě časopisu Vlasta, 22. 5. 1963, č. 21.

GRAF IV

Nemanželské děti, rozvody manželství s dětmi
a zanedbání povinné výživy v ČSSR

Legenda:

- A = počet odsouzených trestných činů zanedbání povinné výživy (jako trestné činy i vedlejší) — viz graf II
- B = počet dětí narozených mimo manželství
- C = počet rozvodů manželství s nezletilými žijícími dětmi
- C' = počet rozvodů manželství s dětmi
- D = počet nezletilých dětí z rozvedených manželství

Čísla označující vodorovnou síť znamenají absolutní počty v tisících

	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
B		14 130	13 785	14 034	13 979	14 095	13 675	12 101	10 548	10 433
C										9 641
C'	6 854	7 487	6 523	6 435	8 371	9 308	9 358	10 474	10 753	10 482
D										15 600
	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967			
B	9 864	9 873	11 102	11 830	11 848	11 965				
C	10 436	10 616	10 975	10 771	12 127	12 998	13 009			
C'	11 342	11 576	11 950	11 922	13 491					
D	17 000	17 100	17 609	17 299	19 174	20 181	20 043			

exekuce přijde od bývalého zaměstnavatele; u dalšího jsem ji nehlásil, protože jsem byl přijat na zkoušku (Praha, 2 T 167/60).

Soupis samozřejmě není úplný. Lidský důmysl je i v takových věcech nevyčerpatelný. Zpravidla se ukáže, že povinný mohl alespoň částečně přispívat, většinou povinný neměl dost dobré vůle a opravdové snahy. Některé obhajoby jsou pak průhledné výmluvy.

K zanedbání povinné výživy dochází převážně tam, kde povinný a oprávněný, obvykle otec a dítě, nežijí ve společné domácnosti.¹⁶⁾ Tak je tomu v rozvrácených manželstvích, jež skončila rozvodem nebo alespoň faktickým rozchodem. Dále je to u dětí narozených mimo manželství, kdy dítě je zpravidla již od narození odloučeno od nemanželského otce; někdy žijí rodiče takového dítěte jako druh a družka — jestliže se toto faktické životní společenství rozpadne, je výsledek stejný, jako u rozvráceného manželství: dochází k odloučení osoby k výživě povinné a k výživě oprávněné.

Jen velmi vzácně dochází k trestnímu stíhání v případech, kdy oprávněná a povinná osoba žijí společně. Typickým případem toho druhu je rodina, kde otec nepracuje řádně nebo propije výdělek, matka a děti trpí nedostatkem.

U nás nemáme statistiku *podle osoby poškozené*. Výběrové šetření ukazuje, že zhruba čtvrtina případů stíhaných podle § 213 tr. zák. se týká dětí nemanželských. Kučerová¹⁷⁾ pro rok 1931 a obvod okresního soudu trestního v Praze udává poměr 120 manželských dětí na 98 nemanželských. Zdá se, že je to vzato podle počtu dětí a nikoli podle počtu trestních věcí; kdybychom počítali trestní věci, byl by podíl trestních věcí u nemanželských dětí ještě větší, neboť zde jde zpravidla v každé věci vždy jen o jediného poškozeného, kdežto při neplnění vyživovací povinnosti k manželským dětem jsou někdy v jedné trestní věci dva poškození, někdy i více. Je to tedy velká část zločinnosti toho druhu. Je však pozoruhodné, že podíl nemanželských dětí jako poškozených trestným činem podle § 213 tr. zák. je u nás patrně o něco menší než dříve a že je podstatně menší než např. v Polsku.

¹⁶⁾ Patschová—Orlický—Štěpina: Vyživovací povinnost podle zákona o právu rodinném. Orbis, Praha 1956, str. 122.

¹⁷⁾ Činnost úřadovny pro péči o mládež při praktickém provádění tzv. alimentárního zákona za r. 1931. Soudcovské listy 1932, str. 158.

Je překvapující, že od vydání zák. č. 68/1957 Sb. nenastal pronikavější pokles. Umělé přerušování těhotenství nemá tedy podstatný vliv na zločinnost v zanedbání povinné výživy.¹⁸⁾

Situace je tu podstatně příznivější než v předmnichovské republice. Stav v roce 1937 (9,4 %), který Statistická ročenka uvádí pro srovnání, nebyl maximum; v některých letech přesahoval počet nemanželských dětí 10 %. Daleko závažnější než kvantitativní stránka je kvalitativní stránka tohoto jevu, hospodářské a sociální postavení nemanželských dětí.

Dnešní podíl nemanželských dětí není velký v poměru k dětem manželským (okolo 5 %), ale mezi osobami poškozenými zanedbáním povinné výživy je podíl těchto dětí podstatně vyšší. Adaszewski¹⁹⁾ uvádí, že za rok 1957 v poznaňském vojevodství byl trestný čin neplnění povinné výživy spáchán v 86 případech proti dětem manželským, v 192 případech proti dětem nemanželským.

Křivka zobrazující narození mimo manželství sleduje přibližně celkový pokles populace u nás. Podíl nemanželských dětí na 100 narozených zůstává zhruba stejný a činil v padesátých letech něco přes 5 %, od roku 1959 klesl pod 5 %.

Většina osob poškozených trestným činem podle § 213 tr. zák. jsou děti z rozvrácených manželství. Buď jde o manželství rozvedená nebo manželství, kde bylo zrušeno faktické životní společenství.²⁰⁾

Vývoj obou sociálních jevů podle grafu IV má protichůdnou tendenci, rozvody manželství s dětmi stoupající, narození mimo manželství klesající. Ve svých účincích, jakožto nebezpečí budoucího zanedbání povinné výživy, se tedy zhruba vyrovnávají.

4. DVĚ POZNÁMKY K PŘÍČINÁM ZLOČINNOSTI

Tato studie si neklade za cíl vytvořit ucelený obraz o příčinách zločinnosti pro daný trestný čin, ani pro trestné činy obecně. Nicméně některá uvedená fakta dávají nahlédnout do složitého přediva příčin a účinků, jež vyústí do spáchání trestného činu.

Chtěl bych však připomenout dvě obecnější myšlenky, k nimž jsem dospěl nad touto prací:

1. Lze rozlišovat dvě hlavní skupiny příčin. Jednu tvoří ty, jež utvářely osobnost pachatele (rodina, škola, pracovní prostředí atd.), druhou pak bezprostřední podnět, který rozhodnutí k trestnému činu vyvolal (ne-

¹⁸⁾ Vysvětlení podal Wynnyczuk, Zprávy Státní populační komise 1963, č. 8, str. 5: Zároveň se zvýšením počtu umělých zákroků stoupl i počet otěhotnění mimo manželství. Na 100 dětí narozených v manželství připadá asi 35 přerušování těhotenství, na 100 dětí narozených mimo manželství přesahoval počet přerušování těhotenství 160 případů.

¹⁹⁾ Článek citovaný v pozn. 4.

²⁰⁾ Z četné literatury k tomuto tématu uvádím aspoň jeden pramen, kde lze nalézt odkazy na další: Radvanová, Rozvod manželství v československém právu. Acta Universitatis Carolinae — Iuridica, Monografie IV, 1966.

přátelský projev ze strany matky dítěte, nenadále zvýšení vlastních potřeb v důsledku nemoci, finanční tíseň vyvolaná lehkomyšlným hospodařením s poslední výplatou atd.). Obě skupiny obsahují jak momenty objektivní, tak i subjektivní.

Toto je dobře si uvědomit, kdykoli se snažíme analyzovat příčiny trestného činu jednotlivě i obecně. Tyto příčiny totiž tvoří vždy velmi spletitý řetězec. Liší se navzájem nejen svou povahou (objektivní – subjektivní), svým významem pro účinek (hlavní – vedlejší) a z mnoha jiných hledisek, ale i svým místem ve sledu vzájemného působení. Tomu se věnovalo dosud málo pozornosti. Jsme zvyklí vypočítávat, že příčiny jsou ty a ty, ale málokdo se pokusil zkonstruovat jakýsi model, na němž by ukázal mechanismus vzájemného působení.

2. Velký význam se přikládá rozporu mezi stavem výroby a oprávněnými potřebami občanů. Likvidace zločinnosti se spojuje s komunistickým rozdělováním podle potřeb. Myslím, že vliv socialistického způsobu rozdělování na zločinnost se přeceňuje.²¹⁾ Vztah mezi ekonomikou a zločinností není tak jednoduchý, že by trestné činy přímo souvisely (byly podmíněny) se způsobem odměňování; to neplatí plně ani o majetkové zločinnosti a ještě méně o zločinnosti ostatní. Teze, že za komunismu mohou „krást nanejvýš duševně choří“, platí totiž jen za podmínky, že budou splněny i ostatní znaky komunismu, zejména potřebná morální vyspělost. Vzájemný vztah mezi ekonomikou a zločinností je v několika stupních zprostředkován, zejména systémem morálních názorů, výchovou, stylem života, kulturou atd. Tyto ideje, vztahy apod. mají svou relativní samostatnost. Odvozovat na jedné straně zločinnost přímo od některých rozporů ekonomiky je stejně pošetilé, jako např. na druhé straně odvozovat formy uměleckého projevu přímo z ekonomických vztahů, což by v této oblasti asi nikoho nenapadlo.

Tím nemíním nijak popírat tezi, že společenský řád *koneckonců* má rozhodující vliv na takový či onaký vývoj zločinnosti.

²¹⁾ Trefně to vyjádřil Veverka v polemice s Lachoutem, Právník 1962, str. 801. — V nejnovějších pracích se však již ukazuje tato problematika v hlubším pohledu. Srov. např. Schubert, Problémy s kriminalitou mládeže. Vyd. SAV, Bratislava 1967, zejména str. 33 a následující.

Несоблюдение обязанности содержания

(Криминологический этюд)

Резюме

Этот этюд является частью монографической работы о несоблюдении обязанности содержания. Автор сделал в нем попытку разобрать это преступление в общей его сложности. Юридическая часть была опубликована в 1964 г., № 2 того же журнала. В настоящей работе публикуется криминологическая часть, касающаяся развития преступности в указанной области от 1932 года до наших дней. Кроме того разбираются в ней формы преступности и ее причины. Ограниченный объем журнала не дает возможности опубликовать одновременно статью о предупреждении, которая исходит из указанных вопросов.

Развитие преступности относительно несоблюдения обязанности содержания можно наглядно видеть по приложенным графикам. На основе судебной статистики и исследования судебной практики автор старается установить реальную преступность. Структура преступности разбирается по своему значению, по месту происшествия, с точки зрения социального положения правонарушителя, рецидива и форм преступности.

Рассматривая причины преступности, автор старается их классифицировать и показать их взаимосвязь. Он отличает непосредственную обстановку, приведшую правонарушителя к решению, от причин, формирующих личность правонарушителя.